

שאלה לדוגמא ותשובה: "איך עונים תשובה בספרות?"

עריכה: המורה אלי פרה

שאלה:

ברבים מהסיפורים הקצרים מופיעים דמויות, שבמהלך העלילה חל שינוי בהתנהגותן, באופיין, או בהבנתן את מציאות חייהן. בחר בשתי דמויות כאלה משני סיפורים שונים, הסבר מהו השינוי שחל בדמויות וכיצד הוא משפיע על גורלן, או גורל סביבתן הקרובה.

ראשית, יש "לפצח" את השאלה ולראות מה הן דרישות שלה. כדי להגיע למצב זה יש לבדוק מה הן מילות ההנחיה בשאלה. הראשונה היא "בחר" בשתי דמויות לאחר מכן מופיעה ההנחיה הבאה: "הסבר" מהו השינוי והמילה השלישית: "כיצד" הוא משפיע על גורלן. מכאן יש ללכת על פי מילות הוראה אלה. לענות להנחיות אלה בתוספת הסבר לכל מה שהתלמיד מציין ובכל הסבר להמחיש את הדברים ע"י דוגמאות מהסיפור (במקרה שלפנינו) או בשיר. טיפ! אל תסטה מהנחיות השאלה. היה ממוקד. ותמיד תשאל את עצמך את השאלות: איך, איפה, מתי ומדוע? אם תענה לשאלות אלה בהקשר למילות ההוראה, מובטח לך שתענה היטב לשאלה.

תשובה:

מצבי מצוקה ורגעי משבר אנו מוצאים בשני ספורים שאדון בהם בתשובתי והם:

א. כינורו של רוטשילד – אנטון צ'יכוב

ב. אחרי 20 שנה – נגיב מחפוז.

בספור "כינורו של רוטשילד" יעקב מטייביץ', ברונזה – בפי אנשי העיירה – בונה ארונות מתים למחייתו וגם נגן בכינור בתזמורת של יהודים ("כליזמרים") חי בתחושה קשה מאוד של חוסר סיפוק מחייו, תחושת החמצה כבדה, שמי שלא מיצה את עצמו כמו שצריך או כמו שהיה צריך על פי כישרונו, אישיותו ואופיו. את התחושה הזאת בגלל היותו אדם פשוט ולא מתוחכם, הוא תרגם זאת כתחושת מתמדת של חסרון-כיס, או בקיצור על פי דבריו – הפסדים! בכל הזדמנות כדי להמחיש את התחושה המעיקה הזאת, היה מחשבן חשבונות איך הפסיד באותו-יום ולא הרוויח כפי ששאף, ופעם אחת עשה חשבון שנתי והגיע לסכום נכבד של 1000 רובל הפסד. בעצם הוא לא הפסיד אותם, אלא לא הרוויח כפי שהיה רוצה, ואם אוותם 1000 רובל היה מפקיד בבנק אלה היו מזכים אותו בריבית של עוד 40 רובלים לפחות, והרי לכם עוד הפסד...

גם כלפי אשתו מארפה חסך ממנה שתיית תה, כי גם כך רבו ההפסדים, והיא שתתה מים רותחים בלבד. בנוסף לכל צרותיו על מועקתו מחיסרון-כיס כרוני, חש טינה לא מוסברת כלפי "יהודון" בשם רוטשילד, שניגן בחליל, לידו בתזמורת. ורוטשילד זה היה "מנסר" בחלילו ליד אוזנו של יעקב, אולם מה שהכעיס אותו ביותר היה שגם את המנגינות הרוסיות העליזות ביותר, הכניס בהן נימה של עצבות ונכאים. ואם שמו היה כשמו של הגביר היהודי העשיר – "רוטשילד" – והרי סיבה מובנת מבחינתו של יעקב, מדוע שנא אותו כל-כך.

א. גם מנגן בעצבות יתרה, והרי יעקב מדומה ל"ברונזה" הכינוי שהדביקו לו אנשי העיירה, כלומר: איש קשה וקר ואטום-רגשות, כאותה מתכת קשה וקרה. על אטימותו וחוסר רגישותו להבעת-רגש אנושי אנו רואים כאשר היו מביאים בפניו גופה של טף, היה מפטיר באי-שביעות רצון ובזלזול: "מודה אני שעיסוק זה בהבלים אינו חביב עלי...". וכן את יחסו אל אשתו, מארפה, שמעולם לא פינק אותה ולא הראה לה משהו מאהבתו, לא קנה לה רדיד, או אפילו דברי מתיקה מהחתונות מעולם לא טרח לחשוב עליה ולשמחה במשהו מתוק וחיובי. רק גידף אותה על הפסדיו, איים עליה באגרופיו, אף שמעולם לא הכה אותה באמת, אבל חייתה לצידו בפחד ושרתה אותו באמונה כשיהיה חוזר שיכור מהחתונות, משכיבה אותו ותולה את הכינוי על הקיר ביראת-כבוד. מכל הדוגמאות האלה ניתן להסיק כי יעקב מטייביץ' שנה להביע רגשות, קר ואטום, איש בן שבעים, חסון וגבוה ובעל גוף, שאפילו האסירים בבית המצודה לא עברו אותו בגובהם.

ב. תחושת ההפסדים: מי שחי כל הזמן בהרגשת קיפוח תמידי של חיסרון כיס ומעמידים למולו אדם ששמו רוטשילד, "השם העשיר" ביותר לא רק בקרב היהודים, אלא בכלל שם נפוץ מאוד, שמריח ממנו תמיד מותרות ונחת-רוח כלכלית, שם כזה למול פניו ואוזנו של יעקב מטייביץ' הדלפון, ולא רק זאת, אלא גם מנגן בחליל בעצבות יתרה, הרי סיבה מספקת לשנוא את האדם המסליד הזה, המעורר אצלו את כל נימי עצביו החשופים ואינם ניתנים לשליטה. עד כדי כך שפעם אחת אפילו התנפל עליו באגרופים ורצה גם אותו להכות. חשוב לציין כי שתי הדמויות המשניות האלה: מארפה אשתו ורוטשילד נגן החליל, כיבדו מאוד את כישרונו של יעקב בנגינת כינור. והרי יש בזה מן הסתירה: איך אדם חסר רגישות ואטום, עם מזג-רע ונוח להתרגז, חסון ובריון לפחות מבחינה חיצונית, יכול להיות מספיק רגיש עם נפש של אומן, ולהפליא כך בנגינתו על כינור? השילוב הזה בין בריון זקן בן שבעים שנה, המטיל אימה על סביבותיו ועל מכריו וקרוביו, לבין נגינה רגישה והשתפכות-נפש בנגינת הכינור, היא חידה.

בהמשך הספור עם התפתחות העלילה, אנו מגלים את אישיותו ונפשו האמיתית של יעקב. הוא עובר מהפך ושינוי של מאה ושמונים מעלות ממש. לאחר מחלתה ומות אשתו מארפה, מרוב עצבות ותחושת בדידות, הוא הולך בלא-משים אל גדות הנהר; "לאן שרגליו נשאוהו" ולפתע הוא זיהה את הנהר ואת האפשרויות הגלומות בו. מחלת אשתו ומותה גרמו לו להבין עד כמה לא צדק ביחסו אליה ובכלל ביחסו אל בני-האדם, ובעיקר יחסו לרוטשילד. ובמונולוג פנימי ארוך הוא מבין עד כמה הוא חי "בהפסדים" של החמצה. לא היה מאושר בחייו ולא גרם אושר למקורביו. לא מיצה את כישרונותיו ויכולותיו להפיק מהם את המרב ולחיות באושר ובהסתפקות במועט. נזכר לפתע שצדקה מארפה: הייתה להם בת זהובת תלתלים והם ערכו פיקניקים על גדת הנהר והיה מנגן להן ושרו שירים וחיו באושר. מות הבת ומות אשתו חשפו את האמת הפנימית שלו ושל אישיותו. יעקב מטייביץ' היה לאדם אחר. והוא ניגן את נגינת חייו האחרונה הכל-כך עצובה, עד שרוטשילד אימץ אותה מהזיכרון וניגן וחזר וניגן אותה באוזני אנשי העיירה ללא הפסק. כאות לשינוי הזה שחל בו, הוא מוריש את כינורו לרוטשילד "היהודון השנוא" כמעין צוואת-עולמים: איך ולמה כדאי לחיות באושר עם הסביבה ועם אנשים.

בספור "אחרי 20 שנה" של נגיב מחפוז, אנו נחשפים לדמותו של שארשרה שנשא לאישה את זינב, היפה כשהיה בן צעיר בן 20, שוליה (עוזר-מתלמד) לאום-זהרה בונה האוכפים. על פניו הבחור מקרין אופי חיובי. עובד בכבוד למחייתו ומצליח לחסוך כסף למוהר (מעין נדוניה). תשלום עבור

אישה שמשלם החתן לאבי הכלה העתידה) לשאת אישה ולממן חתונה וכל הכרוך בכך. אך למרבה ההפתעה והאכזבה, להלובה, בריון השכונה ושליטה הבלתי מעורער, דווקא הוא חשק בכלה, זינב היפה. והמחיר שנאלץ לשלם שארשרה לחמדנותו של להלובה היה כבד מאוד, מאוד: להלובה אילץ אותו לגרש את זינב, האישה הטריה, עוד בערב נישואיהם. (על פי המנהג והדין המוסלמי, די בהכרזה משולשת של הבעל המכריז בפני שנים-שלושה עדים: "את מגורשת, מגורשת, מגורשת!" – שלוש פעמים, והגירושים תופסים והאישה המגורשת חוזרת לבית אביה). לא רק זאת, אלא הרס את כל הנקרה בדרכו, פיזר את נגני התזמורת והטביע את פניו בשתן סוסים. המכות הנמרצות שחטף שארשרה מלהלובה וחברי כנופייתו, ההשפלה המבישה וגירוש האישה האהובה, היוו מטען כבד של רצון עז לנקמה. לאחר מעשה, שארשרה עזב את השכונה בקהיר בה נולד, חי וגדל ועבר לעיר הנמל אלכסנדריה. שם הצליח בכישרונו ויכולותיו להיות מנהיג של כנופיה, לצבור כסף כדי לממן את אנשיו ולהפוך בעצמו לבריון המשליט את חיתתו בכוח על כל סביבו. אולם הנסיבות הביאוהו לכך, כי הנקמה הייתה כל עולמו של שארשה. היא הזינה אותו ואת נפשו. לא חשב על דבר אחר זולת הנקמה. "קידש" אותה ולמטרה זו אימץ את כל מרצו, כספו, עלומיו וכל ישותו. לא נשא אישה אחרת, לא הוליד ילדים ולא למד מקצוע, או דבר אחר, זולת התגוששות והישרדות בכוח הזרוע לפלס דרכו בחיים. הנקמה "התבשלה" בו והניקה אותו במשך שנים. ולאחר 20 שנה כאמור, שב לשכונה לבצע ולממש את נקמתו בלהלובה.

אל השיא, המתח והעימות הבלתי נמנע בין שארשה ולהלובה היה ניתן לחוש באוויר כשזה הגיע לשכונת צ'ארדחה. ושארשרה זועק בקולי-קולות את שמו של להלובה לבוא ולהתעמת איתו. עת הנקמה הגיעה! ובהגיעם, שארשרה ואנשי כנופייתו אל לב השכונה, נתקלו באום-זוהרה, האיש הזקן בונה האוכפים. הלה לא הכיר אותו עד שהתקרב אליו ולשמע דרישתו של שארשרה, היכן מסתתר להלובה, באה הבשורה הקשה: להלובה נפטר לפני חמש שנים. הוא הורעל יחד עם כל אנשי כנופייתו. האכזבה המרה, הייאוש ותחושת חוסר-האונים של שארשרה על כך שנקמתו לא התממשה, באה לידי ביטוי בזעקה גדולה ובגרון ניחר: "לא, לא!" צעק שארשרה וכאילו כל עולמו נחרב עליו.

בשארשרה חל מהפך ושינוי גדול בעקבות אכזבה מרה זאת. הוא הולך אל השוק ומרחוק רואה את זינב, האישה שאולץ לגרשה, והנה היא שונה לגמרי, עבת בשר ולבושה שחורים. מוכרת ביצים בשוק ונוהגת כאחד התגרנים. השיחה וההיכרות המחודשת עמה נעשים בחוסר עניין ותוחלת. הניכור והריחוק עשו את שלהם, והכל הפך לא כדאי ולא רלוונטי. לשאלתו האם נישאה שנית, ענתה כפוסחת על שני הסעיפים: "הילדים כבר גדלו" מה משמעותה של תשובה זו? הוא הבין כי אין טעם יותר בניסיון להחזיר ימים עברו: להלובה מת, הנקמה התמוססה ולא תתממש לעולם. זינב אינה מעוניינת בקשר כלשהו לעברה עמו.

כאות וסימן לכך שבשארשרה חל מהפך ושינוי בתפיסת עולמו ואישיותו, אנו רואים בכך, שכאשר עזב את מקומו בשוק לאחר שיחתו עם זינב, הוא הולך אל השדות ואינו שב אל אנשיו שחיו לו במערה. הוא כבר לא מעוניין להיות אותו בריון בעל כנופיה שחי מכוח זרעותיו. חייו ונקמתו חרבו עליו, והוא ממשיך בדרכו להתחיל חייו מחדש.

טיפים:

מה חשוב בתשובה בספרות?

א. להתמקד בדרישות השאלה ובמילות ההוראה שבשאלה. (מסומנים בכחול) בכל מילת הוראה שכזו יש להתייחס בתשובה ולענות עליהן ישירות.

